

Venlo in de Gelderse successiestrijd gedurende de jaren 1371-1375

Jos Benders

Op een donderdag na Allerheiligen stuurde Reinoud van Brederode de volgende brief aan hertogin-pretendente Mechteld:

Lieve ende ghenedighe vrou u ghevüeghe te weten dat miin Joncker van Cleve hûden te venlen // comen is also dat here Johan van broechûsen ende ic tavond bij oen hebben gheweest. also dat // ons wael nütte düchte dat gy sonder merren te venlen queemt Waer af lievé vrou // ic wael riede dat gy die richte te venlen reedt mit üwen ghesûnde ende besette u // sloet te hüessen um alrehande dedingt datter lichte in vallen mocht. Want wij alre // provanden ghenoech binnen hebben aen wiin alleen Ende weert dat gy mit üwen // vrûnden die gy daer hebt nyet sterc ghenoech over en dorst riden. dat gy dan // to ghelren toe reedt. ende lietet ons to venlen weten dat wij u halen müchten. // Lieve vrou hijr wilt üwen raedt op hebben ende doen dat gy meynt dat u orbaer sij // Ende lieve vrou her Johan van broechûsen ende mi dünck wael nütte dat ghijs // nyet en laet gy en coemt to venlen wanttet miin Joncker mede reedt God bewar // u lieve vrouwe nü ende altoes. *Ghegheven des donredages na omnium sanctorum*

Reynald van brederode
heer van genp¹

Kort samengevat meldt *Reynald van brederode, heer van genp* [Reinoud van Brederode] dat heer Johan van Broekhuizen en hijzelf zich in Venlo bevinden, en dat de jonker van Kleef (bedoeld is graaf Adolf van Kleef) pas was gearriveerd. Hertogin-pretendente Mechteld wordt verzocht met spoed naar Venlo te komen. Eventueel kunnen ze haar in Geldern komen ophalen.

Deze brief werd op een donderdag na Allerheiligen geschreven, maar bevat helaas geen nadere datering. Dat is jammer want de inhoud is van groot belang voor de geschiedschrijving van het begin van de Gelderse successieoorlog (1371-1379). Op 4 december 1371 was de Gelderse hertog Reinoud III kinderloos overleden. Zijn halfzusters Mechteld en Maria claimden allebei de opvolging, Mechteld voor zichzelf, Maria voor haar nog minderjarige zoon Willem. De strijdende partijen staan bekend als de Hekerens en de Bronkhorsten. De eersten waren de bondgenoten van Mechteld, de Bronkhorsten steunden Maria en haar man hertog Willem van Gulik. Nijhoffs *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*² uit 1839 bevat de meest complete beschrijving van het verloop van de vijandig-

heden, maar is inmiddels sterk verouderd. Aan de hand van originele bronnen, vooral rekeningen en brieven, zijn veel van Nijhoffs beweringen te controleren en aan te vullen. Dit artikel is een verslag van dergelijk empirisch onderzoek naar de positie van de stad Venlo, en *en passant* van een deel van het Gelderse Overkwartier en zelfs de stad Harderwijk tijdens de beginperiode van de genoemde Gelderse successieoorlog. De huidige stand van de geschiedschrijving over dit onderwerp zal op een aantal punten worden bijgesteld.

Venlo zou in 1372 zijn ingenomen door de Hekerens onder aanvoering van de bisschop van Utrecht, een vooraanstaand medestander van Mechteld. De bron voor deze bewering is te herleiden tot een laat veertiende-eeuwse aanvulling op de *Croniken van den Stichte van Utrecht ende Hollant* van Johannes de Beke.³ De auteur van de zogenaamde *Tielse kroniek* (afgesloten kort na 1450) baseerde zich hierop toen hij beweerde: "Anno Domini millesimo tricentesimo septuagesimo secundo, episcopus Traiectensis cum domino de Gennep ceperunt Venlo et Harderwyck" oftewel "In 1372 nam de bisschop van Utrecht met de heer van Gennep, Venlo en Harderwijk in".⁴ Blijkbaar beschikte de auteur over nog een andere bron, want behalve de Utrechtse bisschop noemde hij Reinoud van Brederode als combattant. Bovenstaande brief duidt erop dat de heer van Gennep Venlo inderdaad heeft ingenomen. Van betrokkenheid van de Utrechtse bisschop blijkt echter niets. Gelukkig blijken diverse bronnen gegevens te bevatten die een reconstructie van de positie van de stad in deze periode mogelijk maken

December 1371 - 1372

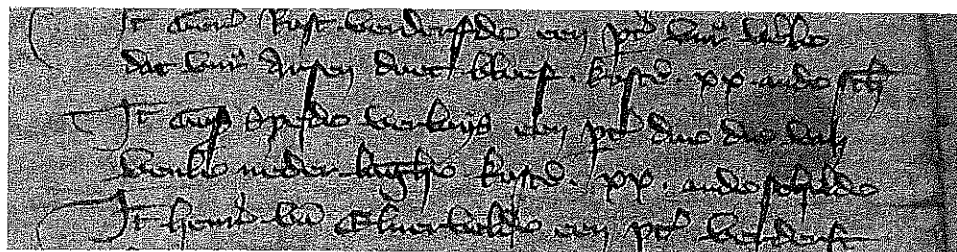
Na de dood van Reinoud III wordt de vraag actueel wie hem moet opvolgen. Beide partijen proberen steun te verwerven onder de Gelderse ridderschap en steden, en buiten het hertogdom. Mechteld stuurde een open brief aan de steden met het verzoek om haar te erkennen.⁵ De bestuurders van de stad Venlo antwoordden dat zij de uitkomst van het overleg willen afwachten (de betreffende brief is niet gedateerd, maar maakt deel uit van een aantal brieven die gezien de inhoud uit de periode december 1371 - eerste helft februari 1372 stammen).⁶ Op 14 februari trouwt Mechteld te Arnhem met Jan van Blois, graaf van Blois en heer van Tholen, Gouda en Schoonhoven.⁷ Op diezelfde dag bevestigt de Gulikse hertog, als voogd voor zijn oudste zoon Willem, de privileges van de stad Nijmegen.⁸ Ook op 14 februari geven Willem van Gulik en zijn vrouw Maria van Gelre Nijmegen tolvrijheid te Venlo.⁹ Vervolgens schrijft de stad Nijmegen een brief aan Jan van Blois en Mechteld van Gelre, dat Willem van Gulik in de stad is geweest, dat hij na beraad met heren, ridders, knapen en vrienden is erkend en dat zijn vader als voogd is gehuldigd.¹⁰ Op 14 februari had de scheiding der Gelderse geesten zich dus voltrokken: de stad Arnhem bevond zich in het kamp van Mechteld, Nijmegen had voor Gulik gekozen. Volgens de eerste voortzetting van de kroniek van Levold van Northof betaalde de hertogin van Gulik aanzienlijke bedragen aan de steden Nijmegen, Roermond en Venlo.¹¹ Een tweede indicatie voor Venlo's keuze

is dat de stad Nijmegen tolvrijheid te Venlo kreeg. Dat moet wel betekenen dat Venlo toen al voor Gulik had gekozen: anders zou de Gulikse hertog de belangrijke stad Nijmegen op een cruciaal moment een betekenisloos privilege hebben verleend.

Gezien de vermeldingen in de genoemde kronieken is ook de positie van Harderwijk van belang. Deze stad lijkt aanvankelijk te hebben getwijfeld tussen beide zusters. Op 2 januari 1372 kwam de stad niet opdagen bij een door Mechteld te Arnhem belegde bijeenkomst, waarbij onveiligheid op de Veluwe als reden werd aangevoerd.¹² In de periode 8 - 17 maart, dat wil zeggen tijdens zijn aanwezigheid bij het beleg van kasteel Nijenbeek (op de Veluwe, tussen Deventer en Zutphen), ging Jan van Blois naar Harderwijk "om die stat te eyschen". Men liet hem binnen en de stad nam de kosten van het verblijf voor eigen rekening.¹³ Blijkbaar werd onderhandeld over de voorwaarden waaronder Harderwijk Mechteld en haar man als rechtmatige heersers zou erkennen. In de nacht van 31 maart op 1 april gebeurde echter iets onverwachts. Uit een brief van de Harderwijkse bestuurders blijkt dat Peter van Steenberghe, een prominent bondgenoot van Gulik, de stad 's nachts had ingenomen door over de muren te klimmen.¹⁴ De reactie van de Hekerens bleef niet uit: vermoedelijk al in april werd de stad belegerd.¹⁵ Op 11 juli werd een bode gestuurd naar Schoonhoven, de thuisbasis van Jan van Blois, om "al die donrebussen" naar Harderwijk te sturen¹⁶: zwaarder geschut was blijkbaar letterlijk en figuurlijk nodig. De rekening van Jan Breyen, waarin de oorlogsuitgaven van Jan van Blois zijn verantwoord, maakt geen melding van de inname van de stad. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat Harderwijk bij afsluiting van deze rekening op 21 november nog niet was ingenomen: de kosten kunnen immers in een andere rekening zijn verantwoord. Een betere indicatie is dat Peter van Steenberghe op dinsdag 17 november in Harderwijk is¹⁷: blijkbaar was de stad toen nog steeds in handen van de Bronkhorsten. Als het bericht uit de Tielse kroniek juist is, heeft de Utrechtse bisschop Harderwijk dus na 17 november 1372 ingenomen. Echter, die dag bevond hij zich in Bronkhorst.¹⁸ Een dag later sloot hij samen met andere Hekerens een vredesverdrag met onder andere Willem van Bronkhorst en diens broer Gijsbert van Borculo. Dit verdrag gold in het noorden van Gelre (en omliggende gebieden), inclusief de Veluwe.¹⁹

Terug naar Venlo. Een ander bericht over Venlo dateert vermoedelijk uit de periode augustus - 1 november. Jan van Langerak, een vazal van Jan van Blois, reed gedurende het beleg van de burcht Geldern "duck tot venle".²⁰ Deze burcht werd zeker al vanaf medio juni en mogelijk al in mei belegerd²¹, en het beleg duurde zeker tot eind november van datzelfde jaar.²² Op 1 november werden Jan van Langerak, Dirk van Hessen en Jan van der Ese als gevangenen naar Venlo gebracht:

Item op alreheylyghen dach doe heren Jan //
langherak heer dirc van hessen ende jan van //
ese ghevanghe ghebracht werden te ven //
le te sander vinke verteerd dat her jan be //
taelt heeft.²³

Fragment uit de rekening van Willem de Rode van Ghent, Gelders Archief, Archieven van de graven en de hertogen van Gelre (Archief van hertogin Mechteld), inv.nr. 136, f° 2r.

Deze passage dateert uit een rekening over 1372 en 1373, en de vraag rijst in welk jaar bovenstaande passage start. Het losgeld werd in 1373 uitbetaald, en dus moet hier 1372 zijn bedoeld. Additioneel bewijs is te vinden in een Deventer cameraarsrekening: op 30 oktober 1373 bevond Johan van der Ese zich in Deventer.²⁴ Gezien de afstand en reissnelheid in de middeleeuwen is het zeer onwaarschijnlijk dat hij een dag later in de buurt van Venlo gevangen zou zijn genomen. Daarmee is 1373 uitgesloten, en blijft 1372 over.

In de rekening over de periode 8 december 1371 en 24 december 1372 van Willem de Rode van Ghent, een bondgenoot van Mechteld, blijkt dat "tot venle" gevangenen werden genomen. Cruciaal is de passage over het verlies van een paard in deze rekening: "Gosen Spede verluys een peert due die // van venle neder laghe".²⁵

Deze passage is weergegeven in de bovenstaande afbeelding.

Hieruit blijkt dat Venlo voor 24 december 1372 inderdaad door de Hekerens is ingenomen. De brief van Reinoud van Brederode (zie begin) dateert dan hoogstwaarschijnlijk van donderdag 4 november 1372. Twee gegevens uit de brief passen daar goed bij: Mechtelds verblijf te Huissen en Van Brederode's aanbod om Mechteld desnoods in Geldern te komen ophalen. Uit een landrentmeesterrekening blijkt dat op 23 oktober een brief vanuit Schoonhoven werd gestuurd naar Mechteld te Huissen. De bode vervolgde zijn weg naar Jan van Blois te Geldern. De laatste vertrok daar medio november.²⁶ Een en ander betekent dat Venlo vrij snel na de gevangennamen van Jan van Langerak is gevallen en dat het de Gulikkers lukte om hun gijzelaar(s) uit de stad weg te voeren en over te brengen naar gebied dat stevig in Gulikse handen was. Van Langerak werd immers in de Gulikse burcht Hambach (gelegen in Niederzier ten noorden van Düren) gevangen gehouden²⁷. De rekening van Willem de Rode van Ghent geeft de nodige indicaties voor een hectisch verloop van de vijandigheden. Diverse malen werd Guliks gebied binnengevallen. Dülken werd aangevallen ten tijde van het beleg van Geldern, evenals Süchteln en de belangrijke Gulikse burcht te Caster. Jan van Blois was persoonlijk bij een aanval op Caster betrokken.²⁸ De stad Geldern is in deze periode het belangrijkste steunpunt voor de Hekerens geweest. Een belangrijk deel van de lokale adel steunde deze partij.

Tenslotte is relevant dat in de maand december onderhandelingen op gang kwamen. Of deze meer resultaat hebben opgeleverd dan een tijdelijke en fragiele wapenstilstand, is onduidelijk. In ieder geval kreeg Mechteld van de hertog van Gulik op 3 december een vrijgeleide om twee dagen later in Lynne te komen onderhandelen.²⁹ Op 19 december is in een rekening van Jan van Blois sprake van veel schrijfkosten vanwege een vrede tussen hem en Gulik.³⁰

1373

Vermoedelijk is Venlo niet lang in handen van de Hekerens gebleven. Daarvoor bestaan diverse indicaties. Ten eerste is het losgeld voor Jan van Langerak deels in Venlo uitbetaald. Het totale bedrag was bepaald op 3600 keizersschilden. Op 18 april, 1 mei, half mei en 25 juli 1373 werden te Venlo betalingen verricht, respectievelijk aan Venlonaar Herman Vink, heer Jan van de Velde, Jan van den Haine³¹ en de kapelaan van de Gulikse hertogin.³² Dat een Venlonaar geld in ontvangst nam voor de Gulikse hertog duidt erop dat de stad in diens handen was. Voor één betaling werd overigens via Weert door het Land van Kessel gereisd, onder begeleiding van een knecht van heer Jan van Kessel. Het gebied ten zuiden van de stad was blijkbaar ook in Gulikse handen.

Later dat jaar, op 6 augustus 1373, verstrekken hertog Willem van Gulik en zijn vrouw Maria een vrijgeleide aan "uns suster der Grevynnen van Cleve ind uren vrunden" om naar Gennep te gaan. De betreffende brief is gegeven "zo venle" en maakt duidelijk dat Venlo medio 1373 in Gulikse handen was.³³ Immers, het is nauwelijks denkbaar dat de Gulikse hertog en hertogin een vrijgeleide uitvaardigden in een vijandige stad. Bovendien was Gennep, dat in handen was van Mechtelds trouwe bondgenoot Reinoud van Brederode, blijkbaar ook voor Mechteld en haar bondgenoten niet veilig te bereiken. Dit duidt op een stevige positie van de Gulikse partij in het gebied rondom Gennep. Ook daarom is het onwaarschijnlijk dat Venlo op 6 augustus in handen van de Hekerens was.

Verder bevatten de Arnhemse stadsrekeningen passages over reizen naar Venlo. De stad Arnhem had aanvankelijk de zijde van Mechteld had gekozen, maar was in de nacht van 10 op 11 juni 1372 bij verrassing ingenomen door de Bronkhorsten.³⁴ Onder hen was Peter van Steenberg die eerder op dezelfde wijze Harderwijk had overrompeld. Na de Gulikse machtsovername veranderde het stadsbestuur van samenstelling; de stad bleef tot het einde van de strijd in handen van de Bronkhorsten.³⁵ Op 12 maart 1373 gingen de Arnhemse burgemeester Godefridus Else en schepen Aller naar Venlo.³⁶ Rond 11 oktober 1373 gaan de Arnhemse schepenen Else en Bertoud met de heer van Bronkhorst voor vijftien dagen ("per quindenam") naar Venlo en Nijmegen. Kort daarna ging de Arnhemse stadsbode Fluggert hen "in Venlo" opzoeken.³⁷ Nijmegen was vast in Gulikse handen, maar rond Venlo werd toen mogelijk gevochten.

Volgens een "Copie van een oude annotitie beschreven in het Latijn en nu overgeset in het Nederlandsch" "hebben de Heeren van Broeckhuijsen Venlo belegert" in 1373³⁸. Hoewel een dergelijke bron met twijfel dient te worden bejegend, kan deze bewering wel degelijk kloppen. De vraag is echter wie hier is bedoeld: Johan, de heer van Broekhuizen, of diens neef Johan van Broekhuizen. De eerste was een prominent medestander van Mechteld, zoals ook uit van Brederode's brief bleek, de tweede was lange tijd in dienst van hertog Eduard (1361-1371) en steunde hoogstwaarschijnlijk de Bronkhorsten³⁹.

Inmiddels rijst de vraag of Van Brederode's brief van 3 november 1373 zou kunnen dateren. Ondersteunende indicaties voor deze mogelijkheid ontbreken echter. Wel is bekend dat Blois' raad in de laatste week van oktober een brief van "mine here", die zich in Frankrijk bevond, doorstuurde naar "mine vrouwe van ghelre ende der heren van ghenep". Mechteld bleek zich te Lynne (in de buurt van Krefeld) te bevinden.⁴⁰ Ten tijde van Van Brederode's brief, die dan weliswaar van enkele dagen later zou dateren, lijkt zij zich echter in Huissen op te houden.

Concluderend: Venlo is in 1373 van handen gewisseld, mogelijk zelfs twee keer. Na de verovering begin november 1372 hebben de Hekerens de stad enkele maanden weten te behouden. Op 18 april werd een betaling van losgeld aan Gulik verricht, wat erop duidt op een wisseling van de wacht voor die datum. Zou teruggave van de stad een voortvloeiende van de onderhandelingen van december 1372 zijn geweest? Hoe dan ook, na 6 augustus, mogelijk vanaf medio oktober, zijn de Hekerens weer de baas. Een belegering onder leiding van Johan, heer van Broekhuizen, past in dit beeld.

Venlose munt

Een materieel bewijs uit 1373 is een te Venlo geslagen munt van het type "plak". Dit munttype werd voor het eerst in 1365 geslagen in Vlaanderen. Het type werd in onder meer Holland, Utrecht en Gelre massaal nagevolgd. Gedurende de regering van hertog Eduard (1361-1371) is korte tijd in Venlo gemunt, vermoedelijk rond 1368.⁴¹ Ook van Willem van Gulik zijn Venlose plakken bekend, en wel twee varianten:

Variant 1:

Voorzijde

Zittende leeuw, getooid met Gelderse toernooihelm met pauwenveren en Gelderse leeuw +WILHELMVS:DEI:GRA:DVX klimmend leeuwje IVLIS:MVB:G' (interpunctie twee ruitjes)

Keerzijde

Gebloemd kruis omgeven door twee regels omschrift

(buitencirkel) +BHEDICTVS:QVI:VEHIT:IH:HOMIHE:DOMIHI (interpunctie twee ruitjes)

(binnencirkel) +MOHETA (peterselieblad) DE (peterselieblad) VENENSIX

Variant 2:

Voorzijde

Zittende leeuw, getooid met Gelderse toernooihelm met pauwenveren en Gelderse leeuw
+WILHELMVS:DEI:GRA:DVX:MV GELR (interpunctie dubbele punt)

Keerzijde

Gebloemd kruis met leeuwjes in het eerste en derde kwadrant, omgeven door twee regels omschrift

(buitencirkel) +BNEDIC[.]:QVI:VENIT:IN:NOMINE:DO[.].INI (interpunctie twee punten)

(binnencirkel) +MOHETA (peterselieblad) DE (peterselieblad) VEnEnSIS

Plak (variant 2) op naam van Willem van Gulik, voogd, geslagen te Venlo (Particuliere collectie; foto J. Benders)

De voorzijde van de plak toont een zittende leeuw, getooid met een helm met pauwenveren en de dubbelstaartige Gelderse leeuw. Deze Venlose plak werd aangetroffen in de muntvondst Arnhem 1957, die rond 1375 moet zijn verborgen.⁴² Een bijzonder kenmerk zijn de leeuwjes op de keerzijde. Ook uit Holland is een dergelijke plak met twee leeuwjes bekend. Grolle vermoedt dat het Hollandse exemplaar de “placken met den leweken” is die op 20 juli 1373 wordt vermeld.⁴³ Daarmee is variant 2 tamelijk precies te dateren: het Hollandse voorbeeld zal in 1373 zijn ingevoerd, en de Venlose navolging dus ook. Dat er twee varianten bestaan van de Venlose plak duidt op een verandering van de muntvoet in de periode dat het muntatelier open was. De productie zal gering zijn geweest. Van de eerste variant is slechts één exemplaar bekend. Dit bevindt zich in het Geldmuseum te Utrecht, en is afgebeeld in Van der Chijs’ standaardwerk over de Gelderse muntslag. De beide bekende exemplaren van de tweede variant lijken stemgelijk.⁴⁴

Verder is de titulatuur interessant. De muntheer hertog Willem van Gullik, noemt zich tevens “voog van Gelre”. Bij nadere beschouwing van de door Willem van Gulik gevoerde titels blijkt dat hij zich (in ieder geval) vanaf 14 feb 1372 “voogd voor zijn oudste zoon” noemde.⁴⁵ Dat deed hij nog tot kort na het Verdrag van Straelen (zie vervolg), namelijk toen hij op 30 april 1374 een aantal brieven verzond.⁴⁶ Uiterlijk vanaf 14 dec 1374 noemde hij zich echter “hertog van Gulik en Gelre”.⁴⁷ Willem van Gulik is kort na, maar

niet aansluitend aan, het Verdrag van Straelen de Gelderse hertogstitel gaan voeren. De titel "voogd" op de Venlose plak betekent dan dat deze munt van voor het Verdrag van Straelen stamt.

1374

Op 17 januari 1374 verklaarden Willem van Gulik en zijn vrouw immers dat ze de rechten van de stad zouden erkennen, als de stad in hun handen zou zijn.⁴⁸ Dat lijkt op 19 maart nog steeds zo te zijn. Op die dag schreven Willem en Maria van Gulik een brief, waarin ze Mechteld en haar bondgenoten een vrijgeleide geven om op 27 maart naar Venlo te komen om daar te vergaderen. Op diezelfde dag zouden de Bronkhorsten in Roermond vergaderen. Op 28 maart was een gemeenschappelijke "dagvaart" (overleg) gepland te Kessel.⁴⁹ Deze bijeenkomsten lijken daadwerkelijk te hebben plaatsgevonden. Een post in de Arnhemse stadsrekening spoort hiermee. Ze is ongedateerd, maar omdat (1) ze is opgenomen aan het einde van het rekenjaar 1373-1374 en (2) de eerste post van het volgende jaar is geboekt op 28 maart, zal ze betrekking hebben op een reis in de loop van maart 1374. De Arnhemse schepen Hendrik van Herwen is 21 dagen lang voor de stad op reis, en wel naar Nijmegen en Venlo.⁵⁰ Mogelijk vond in Nijmegen vooroverleg plaats, en was Van Herwen als vertegenwoordiger bij de vergadering in Venlo aanwezig.

De vergaderingen moeten deel hebben uitgemaakt van de onderhandelingen die zouden leiden tot het Verdrag van Straelen van 28 april 1374.⁵¹ Een ongedateerde notitie met territoriale wensen van "de heer"⁵² wijst erop dat Jan van Blois actief bij de onderhandelingen betrokken was, hoewel hij niet zelf aanwezig was.⁵³ Zijn wensen zijn gehonoreerd: het verdrag bepaalde dat Mechteld al het land op de rechteroever van de Rijn zou krijgen, plus de stad Geldern, terwijl het land op de linkeroever aan Gulik kwam. Jan van Blois, die zich in Henegouwen bevond, werd onmiddellijk geïnformeerd door een brief van Reinoud van Brederode "roerende de soene van den lande van gelre".⁵⁴

Hoewel wel wordt geclaimd dat het Verdrag van Straelen nooit is uitgevoerd, is met de uitvoering wel degelijk een begin gemaakt. Zo schreven de Gulikse hertog en hertogin brieven aan Elburg, Harderwijk, het land van Bredevoort en het Land van Zutphen om hen te vragen Mechteld te erkennen. Betekenisvol is dat zij in deze brieven Mechteld, "onse lieve suster", "hertoginnen van Gelren" noemen: daaruit valt op te maken dat zij Mechtelds positie als Gelders hertogin nu ook formeel erkennen.⁵⁵ De meeste aan Mechteld toegekende steden hadden blijkbaar moeite met de genomen besluiten. Eind mei stuurde de Hollandse regent brieven aan "alle die steden van Gelrelant ende van den lande van Zutphen" die aan Mechteld en haar man waren toebedeeld met het verzoek of zij hen "hulden wouden".⁵⁶ Harderwijk heeft zich blijkbaar niet bij de situatie willen neerleggen. Rond 23 november werd de stad weer ingenomen door de Hekerens.⁵⁷

Het heeft er alle schijn van dat men zich in het Overkwartier wel goed kon vinden in de getroffen regelingen. Na het Verdrag van Straelen wordt voorlopig niets meer van vijandelijkheden in deze contreien vernomen: vermoedelijk heeft het voor deze regio tot pacificatie geleid. Venlo zal als onderdeel van de uitvoering van het verdrag aan de Gulikse partij zijn overgeleverd. Het vroegste eenduidige bewijs dat de stad weer in Gulikse handen was dateert van 20 november 1374: de Arnhemse bode Fluggert gaat dan met brieven naar de hertog en de hertogin. Blijkbaar was niet precies bekend waar zij zich bevonden. Fluggert zocht hen in Roermond, Venlo, Goch en Nijmegen.⁵⁸ Op 7 september was zijn collega Johannes Cursor overigens ook met brieven gezonden naar dezelfde steden, maar de rekening bevat geen nadere specificatie over de reden van deze reis.⁵⁹ Op 21 december van datzelfde jaar bevestigden hertog Willem en zijn vrouw te Venlo de rechten van de ridders en knechten uit het Land van Kessel.⁶⁰

1375

Op 30 maart 1375 werd een landvrede gesloten tussen Brabant, Gulik en Keulen. De tekst bevat de passage: "dat lant van Kessel, as dat nu unse des ... hertzogen van Guylghe is, bis zu Venle, ind dat ampt van Kriekenbeck mit den lande Guylghe".⁶¹ Blijkbaar werd een deel van het Overkwartier als Guliks beschouwd. Welk deel precies wordt echter niet duidelijk. Het Land van Kessel is Guliks, maar de positie van Venlo en het Land van Kriekenbeek wordt niet expliciet besproken. Het lijkt waarschijnlijk dat het gehele daadwerkelijk door Gulik geregeerde deel van het Overkwartier in de landvrede werd meegenomen. Het gebruik van de titel "hertog van Gelre" door de Gulikse hertog in een te Venlo op 21 december 1374 uitgevaardigde oorkonde duidt erop dat ook Venlo als Guliks werd beschouwd.⁶²

Een verdere onderbouwing voor deze stelling kan gevonden worden in andere munten uit het Overkwartier op naam van Willem, hertog van Gulik en Gelre, i.e. de vader van de latere Gelderse hertog Willem. Uit Venlo zijn verschillende typen bekend, waaronder het zogenaamde "torentje" of "schuerken" dat op zijn vroegst in september 1374 kan zijn geslagen. Overigens is ook in Erkelenz en Roermond op naam van Willem van Gulik en Gelre gemunt.⁶³

Besluit

Een aantal nog ongebruikte archiefstukken en materiële data in de vorm van munten hebben het mogelijk gemaakt de positie van de stad Venlo in de periode 1371-1375 nader te bepalen. Het meest waarschijnlijke scenario is als volgt. De stad koos, geholpen door betalin-

gen, aan het begin van de oorlog de Gulikse zijde. In de loop van 1372 werd de stad door de Hekerens belegerd⁶⁴ om op 2 of 3 november te worden ingenomen. Deze hielden de stad niet lang vast: waarschijnlijk was ze op 18 april 1373 weer in Gulikse handen. In de loop van het najaar van 1373 is opnieuw sprake van een machtswisseling. Als voortvloeisel van het Verdrag van Straelen van 28 april 1374 zal de stad weer zijn overgedragen. Vermoedelijk is Venlo daarna niet meer van partij gewisseld. Ook in de rest van het Overkwartier lijkt niet of nauwelijks meer te zijn gevochten.

In dit artikel heb ik meer details over het verloop van een conflict in een korte periode in een zeer beperkt gebied verschaft dan tot nu toe bekend waren, en bovendien enkele specifieke gegevens geverifieerd of gefalsificeerd. Het bredere belang ligt in de gehanteerde werkwijze. De nodige historische publicaties over de Gelderse middeleeuwse geschiedenis zijn gebaseerd op andere historische publicaties. Daardoor bestaat het gevaar van het kopiëren van fouten. Waar beschikbaar verdienen originele bronnen de voorkeur als fundament voor de geschiedschrijving.

Danknoot

Met dank aan Harry de Groot, Jan Kuys, Paul Moors, Arent Pol, Erwin Steegen, Gerard Venner en twee anonieme redactieleden voor hun hulp en opmerkingen bij eerdere versies van dit artikel.

Noten

- 1 Arnhem, Gelders Archief (GLDA), Hertogelijk Archief (HA), Archief van de hertogin-pretendente Mechteld (ingang 240), inv.nr. 86, brief 20.
- 2 Nijhoff, I.A., *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland* (Arnhem 1839). Deel III, document 11.
- 3 Bruch, H., *Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant, door Johannes de Beke* (Den Haag 1982) 222 "Daerna wan die bisscop mit den Herkerschen Venle ende Herdewijc".
- 4 Leeuwen, J.D. van, *Chronicon Tielense* (Utrecht 1789) 388; Kuys, J., e.a. *Tielse kroniek* (Amsterdam 1983) 125 (paragraaf 605); vgl. in de Gelderse kroniek van Willem van Berchen "Depost eodem anno episcopus cum domino de Breiderade ceperunt Venlo et Harderwiick" (Mooy, A.J. de, *De Gelderse kroniek van Willem van Berchen* (Arnhem 1950) 22).
- 5 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 80, brief 1.
- 6 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 80, brief 10.
- 7 Doorninck, P.N. van, *De tocht van Jan van Blois om Gelre 1371-1372* (Haarlem 1898) 21. Deze uitgave bevat de transcriptie van een rekening van rentmeester Jan Breyen die bewaard wordt in Den Haag, Nationaal Archief (NA), Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 668.
- 8 Betouw, J. in de, *Handvesten en onuitgegeevene charters behorende tot de beschrijving en chronyk van Nijmegen* (Nijmegen 1789). Deel II: 40-41.
- 9 Jong, J.A.B.M. de, *Het oud-archief der gemeente Nijmegen* (Nijmegen 1960) regist 99; J. in de Betouw *Handvesten en onuitgegeevene charters behorende tot de beschrijving en chronyk van Nijmegen* (Nijmegen 1785). Deel I: 97-98.
- 10 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 80, brief 6.
- 11 Langosch, K., *Levold von Northof; Die Chronik der Grafen von der Mark* (Münster/Keulen 1955) 106. In het Limburgs Museum staat een klok uit de Venlose Martinuskerk. Blijkens een opschrift daartoe deze klok uit 1373. Blijkbaar had de stad of de kerk in oorlogstijd nog voldoende middelen om een klok aan te schaffen. Zou er een verband met de Gulikse betaling zijn? (overigens stelt Mialaret ten onrechte dat deze klok uit 1370 stamt; Mialaret, J.H.A., *De monumenten van geschiedenis en kunst in Noord-Limburg* (Den Haag 1937) 181).
- 12 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 80, brief 8.
- 13 Van Doorninck, *Tocht*, 49.
- 14 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 80, brief 4.
- 15 Van Doorninck, *Tocht*, 76.
- 16 *Ibidem*, 77.

- 17 Doorninck, J.I. van, *De Cameraars-rekeningen van Deventer; Derde deel. - Tweede helft. 1367-1372* (Deventer 1889) 460.
- 18 Ibidem, 460.
- 19 Slichtenhorst, A. van, *XIV. boeken van de Gelderse geschiedenissen* (Arnhem 1653) 93-94.
- 20 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 669, f. 6v.
- 21 Van Doorninck, *Tocht*, respectievelijk 93 en 79.
- 22 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 48, f. 72r.
- 23 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 669, f. 14v.
- 24 Hullu, J. de, *De Cameraars-rekeningen van Deventer; Vierde deel. 1373-1376* (Deventer 1897) 21.
- 25 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 136, f. 1r en f. 2r. Het cruciale woord "due" in deze zin is ook elders in deze rekening zo geschreven. Een alternatieve lezing is "dat", hetgeen de zin compleet van betekenis zou doen veranderen. In geval van "due" sneuvelde het paard toen de stad zich overgaf, in geval van "dat" schoten "die van venle" het paard neer. Het woord "dat" komt in de rekening geregeld voor, zodat controle mogelijk was.
- 26 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 48, f. 71v; Schleidgen, W.-R., *Kleve-Mark Urkunden; Regesten des Bestandes Kleve-Mark Urkunden im Nordrhein-Westfälischen Hauptstaatsarchiv in Düsseldorf; Teil 2: 1368-1394* (Siegburg 1986) regest 48 en 49. De bewering van onder meer Nijhoff, *Geschiedenis. Deel III XV*, dat Jan van Blois zich in de zomer van 1372 definitief uit de strijd terugtrok, is dus incorrect.
- 27 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 669, f. 14v.
- 28 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 136, f. 1v-f. 2r en f. 2v.
- 29 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 67.
- 30 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 48, f. 73r.
- 31 De lezing van diens achternaam is onzeker. Aannemelijk is dat hier "Johann von Haine" is bedoeld die op 3 augustus 1372 als raad van Willem van Gulik wordt genoemd: Andernach, N., *Die Regesten der Erzbischöfe von Köln im Mittelalter; Achter Band 1370-1380* (Düsseldorf 1981) regest 695.
- 32 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 669, f. 14r en 14v.
- 33 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 67.
- 34 Nijhoff, *Geschiedenis. Deel III*, document 11.
- 35 Verkerk, C.L., *Coullissen van de macht; Een sociaal-institutionele studie betreffende de samenstelling van het bestuur van Arnhem in de middeleeuwen en een bijdrage tot de studie van stedelijke elitevorming* (Hilversum 1992).
- 36 Alberts, W.J., *De stadsrekeningen van Arnhem; Deel I 1353-1377* (Groningen 1967) 399.
- 37 Alberts, *Arnhem*, 440.
- 38 Maastricht, Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), Archief Bisschoppen Roermond, 14.A002A nr. 135 (transcriptie door H. Breuren gevonden op www.archiefvaria.nl; met dank aan G. Venner voor de controle van het origineel).
- 39 Johan heer van Broekhuizen treedt al op 15 december 1371, dus kort na de dood van Reinoud III, op als getuige voor Mechteld (Nijhoff, *Geschiedenis. Deel III*, document 10). Zijn neef heer Johan Willemszoon van Broekhuizen, heer van Wickradt, wordt op 19 september 1360 (I.A. Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland* (Arnhem 1833). Deel II, document 99) en 21 juni 1362 genoemd als ambtman van Venlo (Maastricht, RHCL, Archief individuele raad van Maastricht, inv.nr. 2013; met dank aan G. Venner voor de correcte referentie). Vermoedelijk is de heer van Wickradt tot in 1376 ambtman gebleven, waarna zijn broer Hendrik hem opvolgde (Groot,

- H.J.M. de, *Venle Venlo; Hoe een stadje begon* (Zutphen 2003) 24). Voor de periode onder studie is relevant dat hij in 1373 drost van het ambt Kriekenbeek zou zijn geweest (Die Verwaltung des Amtes Kriekenbeck, *Niederrheinischer Geschichtsfreund* 6(1) (1884) p. 4; vermoedelijk geschreven door redacteur L. Henrichs). De oorspronkelijke bron heb ik voorsnog niet kunnen achterhalen. Dit document zou nadere gegevens over de situatie rond Venlo in 1373 kunnen bevatten.
- 40 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 49, f. 56v.
- 41 Benders, J. en P. Moors, 'Gadert van Stramprade', in: J.A.E. Kuys e.a. ed., *Biografisch woordenboek Gelderland; Deel 5* (Hilversum 2006) 125-128.
- 42 Meer, G. van der, 'De vondst Arnhem 1957', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 46 (1959) 1-36 op p. 18, nr. 51. Dit exemplaar bevindt zich in het Geldmuseum, inv.nr. 1960-0174.
- 43 Grolle, J.J., *De muntslag van de graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (Amsterdam 2000) 118-119.
- 44 Geldmuseum inv.nr. NM-00191; P.O. van der Chijs, *De munten van de voormalige graven en hertogen van Gelderland van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend* (Haarlem 1852) plaat VI. Met dank aan Arent Pol (Geldmuseum) voor de nodige verstrekte gegevens.
- 45 Nijhoff, *Geschiedenis*, deel III, document 2.
- 46 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 69.
- 47 Kraus, T.R., *Regesten der Reichsstad Aachen; Vierter Band 1366-1380* (Düsseldorf 2002) regest 496.
- 48 Hanssen, H., *Inventaris van het archief der stad, municipaliteit en gemeente Venlo* (Venlo 1919) regest 17.
- 49 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 67.
- 50 Alberts, *Arnhem*, 440.
- 51 Lacomblet, T.J., *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins, deel III* (Düsseldorf 1853) document 755.
- 52 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 67.
- 53 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 50, f. 21r.
- 54 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 50, f. 91r.
- 55 Arnhem, GLDA, HA 240, inv.nr. 67.
- 56 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 50, f. 92r. Nijhoff, *Geschiedenis*, deel III, XXVI.
- 57 Den Haag, NA, Archief van de Graven van Blois, inv.nr. 50, f. 97v: "omtrint clemens doe harderwijc ghewonnen was".
- 58 Alberts, *Arnhem*, 474, gedateerd "secunda post octava Martini".
- 59 Ibidem, 473.
- 60 Hanssen, *Venlo*, regest 18.
- 61 Lacomblet, *Niederrhein*, document 766.
- 62 Hanssen, *Venlo*, regest 18.
- 63 Benders, J., 'De muntslag in het Gelderse Overkwartier na 1371', in: *Maandblad voor Numismatiek* 14 (2004) 198-205 & 15 (2004) 9-15.
- 64 Vermoedelijk is de muntvondst Venlo 1945, met een terminus post quem van 1371, gedurende deze belegering verborgen. Zie voor deze vondst: Gelder, H.E. van, *Muntschat Venlo 1945*, in: A.A.J.J. van Pinxteren e.a. ed., *Pronkstukken Venlo 650 jaar stad* (Venlo 1993) 55-57.

is dat de stad Nijmegen tolvrijheid te Venlo kreeg. Dat moet wel betekenen dat Venlo toen al voor Gulik had gekozen: anders zou de Gulikse hertog de belangrijke stad Nijmegen op een cruciaal moment een betekenisloos privilege hebben verleend.

Gezien de vermeldingen in de genoemde kronieken is ook de positie van Harderwijk van belang. Deze stad lijkt aanvankelijk te hebben getwijfeld tussen beide zusters. Op 2 januari 1372 kwam de stad niet opdagen bij een door Mechteld te Arnhem belegde bijeenkomst, waarbij onveiligheid op de Veluwe als reden werd aangevoerd.¹² In de periode 8 - 17 maart, dat wil zeggen tijdens zijn aanwezigheid bij het beleg van kasteel Nijenbeek (op de Veluwe, tussen Deventer en Zutphen), ging Jan van Blois naar Harderwijk "om die stat te eyschen". Men liet hem binnen en de stad nam de kosten van het verblijf voor eigen rekening.¹³ Blijkbaar werd onderhandeld over de voorwaarden waaronder Harderwijk Mechteld en haar man als rechtmatige heersers zou erkennen. In de nacht van 31 maart op 1 april gebeurde echter iets onverwachts. Uit een brief van de Harderwijkse bestuurders blijkt dat Peter van Steenberg, een prominent bondgenoot van Gulik, de stad 's nachts had ingenomen door over de muren te klimmen.¹⁴ De reactie van de Hekerens bleef niet uit: vermoedelijk al in april werd de stad belegerd.¹⁵ Op 11 juli werd een bode gestuurd naar Schoonhoven, de thuisbasis van Jan van Blois, om "al die donrebussen" naar Harderwijk te sturen¹⁶: zwaarder geschut was blijkbaar letterlijk en figuurlijk nodig. De rekening van Jan Breyen, waarin de oorlogsuitgaven van Jan van Blois zijn verantwoord, maakt geen melding van de inname van de stad. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat Harderwijk bij afsluiting van deze rekening op 21 november nog niet was ingenomen: de kosten kunnen immers in een andere rekening zijn verantwoord. Een betere indicatie is dat Peter van Steenberg op dinsdag 17 november in Harderwijk is¹⁷: blijkbaar was de stad toen nog steeds in handen van de Bronkhorsten. Als het bericht uit de Tielse kroniek juist is, heeft de Utrechtse bisschop Harderwijk dus na 17 november 1372 ingenomen. Echter, die dag bevond hij zich in Bronkhorst.¹⁸ Een dag later sloot hij samen met andere Hekerens een vredesverdrag met onder andere Willem van Bronkhorst en diens broer Gijsbert van Borculo. Dit verdrag gold in het noorden van Gelre (en omliggende gebieden), inclusief de Veluwe.¹⁹

Terug naar Venlo. Een ander bericht over Venlo dateert vermoedelijk uit de periode augustus - 1 november. Jan van Langerak, een vazal van Jan van Blois, reed gedurende het beleg van de burcht Geldern "duck tot venle".²⁰ Deze burcht werd zeker al vanaf medio juni en mogelijk al in mei belegerd²¹, en het beleg duurde zeker tot eind november van datzelfde jaar.²² Op 1 november werden Jan van Langerak, Dirk van Hessen en Jan van der Ese als gevangenen naar Venlo gebracht:

Item op alreheylighen dach doe heren Jan //
langherak heer dirc van hessen ende jan van //
ese ghevanghe ghebracht werden te ven //
le te sander vinke verteerd dat her jan be //
taelt heeft.²³